

Д. Ү. Балғымбеков, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің Ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

Б. С. Телемісов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық процесс кафедрасы бастығының орынбасары

ҚАРАП-ТЕКСЕРУДІ КУӘГЕРЛЕРДІҢ ҚАТЫСУЫНСЫЗ ЖҮРГІЗУ БАРЫСЫНДА БЕЙНЕБЕКІТУДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада авторлар тергеу әрекеттерін жүргізудің барысы мен нәтижелерін ғылыми-техникалық бекітудің құралдарын қолданудың кейбір сұрақтарын қарастырып, сол бойынша тиісті ұсыныстар жасайды.

Түйін сөздер: бейнебекіту, сараптама, дыбыс-бейнежазба, ғылыми-техникалық құралдар, ақпарат тасымалдағыш, реформа, дәлелдеме.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев өзінің 2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты халыққа Жолдауында: «Қазақстан әлем халықтарының қауіпсіз және жайлы өмір сүретін мемлекеттерінің бірі болуы тиіс. Бейбітшілік пен тұрақтылық, әділ сот және тиімді құқық тәртібі — бұл дамыған мемлекеттің негізі» — екендігін белгілеп көрсетті¹.

2010 жылғы 20 қыркүйектегі Елбасы мақұлдаған құқықтық саясат Тұжырымдамасында: «Қоғам дамуының заманауи тенденцияларына, жинақталған тәжірибе мен Қазақстан мемлекеті мен қоғамының жақын және алдағы болашағы жөнінде ғылыми негізделген фундаменталдық көріністің бірыңғай құқықтық саясатының қажеттілігі» — көрсетілген².

Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органдарын реформалау бірінші кезекте қылмыспен күрес жүргізуге бағытталған. Осының нәтижесі ретінде құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігін арттыру қажеттілігі танылады, яғни бұл бойынша қылмыстық сот ісін жүргізуде ғылым мен техника жетістіктерін қолдану елеулі түрде өз ықпалын тигізеді.

Қалыптасқан жағдайларда қылмыстық қиянат жасаушылыққа қарсы тұрудың барлық сатыларында техникалық құралдарды қолданусыз тергеу бөліністерінің қызметін тиімді түрде жүзеге асыру мүмкін емес. Яғни тергеу жүргізу барысында кедергі келтіретін барлық нысандармен күресуді қамтамасыз ететін тиімді шаралардың бірі ретінде барлық құқық қорғау органдарының қызметіне ақпаратты бекітудің техникалық құралдарын, соның ішінде қарап-тексеру барысында бейнебекітуді кеңінен енгізу табылады. Қарап-тексеруді жүргізу барысында бейнебекітуді қолдану ретінде осы тергеулік әрекетті жүргізу кезінде Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасында көзделген тәртіппен алынған, қылмыстық іс бойынша маңызы бар, үздіксіз уақыт аралығындағы ақпаратты, дыбыс жазумен қоса алғандағы көрнекті (бейнелік) ақпаратты материалдық-техникалық тасымалдағышқа бекітуді түсіну қажет.

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 220-бабының он үшінші және он төртінші бөліктерінде, ҚР ҚПК-нің 255-бабы үшінші бөлігінің 2-тармағын қоспағанда, көзделген тергеу әрекеттерін жүргізу барысында куәлардың қатысуы міндетті болып табылады. Тергеу әрекеттерін жүргізудің қалған жағдайларында олардың барысы мен нәтижелерін бекіту бойынша ғылыми-техникалық құралдар міндетті түрде қолданылады.

Алайда, бұл сұрақтарға ғалымдардың баса назар аударуына қарамастан, қылмыстық сот ісін жүргізуде бейнебекітуді қолдану мәселелерін реттеу әзірше соңына дейін шешілмеген күйде қалып отыр.

Қазіргі заманауи жаңа технологиялар жағдайында куә институты баламалы түрде болады, демек процессуалдық әрекеттерді жүргізу барысында арнайы техникалық құралдарды қолданған кезде бұл сол әрекеттердің барысын, мазмұны мен нәтижелерін жүз пайыздық дәлдікпен көрсетумен айқындалады. Бұл үшін қарап-тексеру жүргізетін лауазымды тұлғаларды тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде оның барысы мен нәтижелерін (сандық бейнекамера немесе бейнетіркеуді қолдану арқылы) бейнежазбаға (өзі немесе маманның көмегімен) түсіруін қамтамасыз етуді заңнамалық деңгейде міндеттеу қажет. Қазіргі уақыттағы тәжірибеде ақпаратты заманауи техникалық құралдардың көмегімен бекітуді қолдану материалдардың шынайы болатындығын көрсетіп отыр. Себебі бейнежазба белгілі бір мән-жайды куәлардың растауына қарағанда едәуір толық ақпараттық растау құралы ретінде қолданылады. Сонымен қатар бейнежазбаны қолдануда оқиға болған жерді қарап-тексеру барысының ахуалын, криминалистикалық және арнайы техниканың қолдануды, алынған нәтижелерді, сондай-ақ нақты тұлғалардың (соның ішінде қарап-тексеруді жүргізуші тұлғаның) тергеу әрекетін өткізу кезіндегі мінез-құлықтарын (күйін) көрнекті түрде байқауға мүмкіндік береді.

Қарап-тексерудің барысы мен нәтижелерін ғылыми-техникалық құралдарға бекітудің процессуалдық тәртібі мен тактикалық ерекшеліктері «Тергеу әрекеттерінің барысы мен нәтижелерін ғылыми-техникалық құралдардың көмегімен бекітуді қолданудың Ережелеріне» сәйкес жүзеге асырылады.

Қазіргі уақыттағы қарап-тексеруді куәгерлердің қатысуынсыз жүргізу тұрғысындағы түсінікте осы тергеу әрекетінің қаншалықты дұрыс жүргізілгендігі, оның заңға сәйкестігі мен заңды күші болатындығы төңірегінде қандай да бір күмәнді сұрақтар туындауы мүмкін.

Сол себептен заң шығарушылық қызметте дыбыс-бейнежазбаны қолданудың процессуалдық тәртібіне баса назар аударған жөн. Қазіргі уақытта мұндай тәртіп ведомстволық актілер деңгейінде белгіленген.

Тергеу әрекеттерін жүргізу барысында қолдану ережелеріне қатысты қолданыстағы ҚР ҚПК нормалары қылмыстық сот ісін жүргізуде дыбыс және бейнежазбаны тиімді қолдануға кедергі келтіреді және жетілдіруді талап етеді. Тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде жасалған фоно және бейнеграммаларды дәлелдемелердің жеке дербес түрі — «дыбыс және бейнежазба материалдары» ретінде қарастырған дұрыс.

Бейнежазбаларды қолдануға жіберуді заңды реттеу қолдағы бар мән-жайлардың тізімін анықтау арқылы жүзеге асырыла алады, яғни іс бойынша маңызы бар мағлұматтар бекітілген жазбалар болуы қажет және олар қолданылған техникалық құралдардың сипаттамаларын міндетті түрде көрсету арқылы соттық дәлелдеме ретінде қолданыла алады. Осындай тәртіппен бекітіліп алынған бейнежазбалық мағлұматтарды сот дәлелдеме ретінде жіберіле алмайтындығы бойынша бұза алмайды.

ҚР ҚПК 199-бабының 5-бөлігіне сәйкес, қарап-тексеру жүргізудің барысы мен нәтижелерін бейнежазба арқылы бекітуді қолдану қарап-тексеру хаттамасында көрсетіледі және онда келесі мән-жайлардың болуы тиіс:

- 1) ақпаратты тасымалдағышты және тергеу әрекеті нәтижелерінің барысы мен нәтижелерін ғылыми-техникалық бекіту құралының түрі мен моделі;
- 2) ғылыми-техникалық құралда бекітудің уақыты: жазбаның басталуы мен аяқталуы;

3) дыбыс-бейнежазбаны тергеу әрекетіне қатысушылардың көруі (тыңдауы) туралы мәлімет, көріп болғаннан кейін жасалған ескертулер мен ұсыныстар;

4) дыбыс-бейне материалдарын бір тасымалдағыштан екінші тасымалдағышқа көшіру туралы мәлімет³.

Бейнежазбалардың мазмұны шындыққа сәйкес келетін болса ғана олар шынайы болып табылады. Бейнежазбалардың шынайылығы әртүрлі әдістермен, яғни бір-бірінен жеке бөлек, сондай-ақ жиынтығы бойынша тексеріле алады. Мұндай әдістерге дәлелдемелік ақпараттар алынған қайнар көздердің қолданбалылығын тексеру, сонымен қатар бейнежазбадағы дәлелдемелік ақпаратты дәлелдеудің басқа да құралдарының көмегімен заңда көзделген тәртіп бойынша алынған ақпараттармен салыстыруды жатқызудың болуы болады. Ұсынылған бейнежазбалардың шынайылығына күмән туатын болса, онда бұл сараптама жүргізу арқылы тексеріле алады.

Бейнежазбаларды, әсіресе сандық нысанда ұсынылған бейнежазбаларды бұрмалаудың техникалық оңайлығы және сараптама жүргізу арқылы бұрмалану фактісін анықтаудың мүмкін еместігі жөніндегі кеңінен тараған түсінік дыбыс-бейнежазбаларды олардың шынайылығын міндетті түрде тексерместен дәлелдеме ретінде қолдану мүмкіндігі бойынша туындайтын күмәннің негізіне жатқызылады. Бейнежазбаларды қолдану жасау мүмкіндігі бойынша өздігінен осы жазбаларды шынайы емес деп тануға жеткілікті негіз болып табыла алмайтындығы жөнінде ұйғарым қалыптасады.

Бейнежазбалардың бұрмалануы фактісі анықталған жағдайда, мысалы монтаж жасаудың көмегі арқылы, олар шынайы болып табыла алмайды және сотпен іс бойынша дәлелдемелер қатарынан алып тастауға жатады.

Кез келген жағдайда бейнежазбалардың қатыстылығы, дәлелдеме ретінде жіберіле алатындығы және шынайылығы туралы заңды және негізделген қорытындыны сот оларды сот отырысында толық, жан-жақты және тікелей зерттегеннен кейін ғана, істегі бар басқа дәлелдемелермен қоса, жасай алады.

РЕЗЮМЕ

В научной статье авторы рассматривают некоторые вопросы применения научно-технических средств фиксации хода и результатов следственных действий и предлагают необходимые рекомендации.

RESUME

In this scientific article the authors examine some issues of application of scientific and technological means of fixing the progress and results of investigative actions necessary recommendations to the proposal.

-
- ¹ Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты халыққа Жолдауы. www.akorda.kz
 - ² 2010 жылғы 20 қыркүйектегі Қазақстан Республикасының Президенті мақұлдаған құқықтық саясат Тұжырымдамасы // Казахстанская правда. 2009. 27 тамыз.
 - ³ Тергеу әрекеттерінің барысы мен нәтижелерін ғылыми-техникалық бекіту құралдарын қолданудың Ережелері. ҚР Бас Прокурорының 2014 жылғы 29 қыркүйектегі № 91 бұйрығы. online.zakon.kz